

توکل در مثنوی معنوی مولانا (دفتر اول و دوم و سوم)

دکتر احمد رضانظری چروده*

چکیده

توکل مقام ششم از مقامات و درجات دین است که سالک الی الله در سفر معنوی خود باید آن را کسب کند. اما در اصطلاح عرفانی منزل و مقامی است که سالک طریق حق، برای رسیدن به یقین و باریافتن به پیشگاه حضرت محبوب می‌باید آن را بی‌ماید. توکل با دو مقام پیشین (صبر) و پسین (رضا) ارتباط تنگاتنگی دارد، مقابل جهد و تلاش قرار می‌گیرد و از فروع جبر و اختیار می‌باشد. مولانا جهد و کوشش و تلاش بشر را در امور اعم از جسمانی و روحانی لازم می‌شمارد؛ به این شرط که با «توکل» توأم باشد؛ و هیچ یک از دو طرف را به تنهایی کافی نمی‌داند. به عبارت دیگر در این مسأله نیز موافق اصل کلی «ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ» معتقد به «امر بین الامرین» شده؛ و در خصوص موضوع توکل، به حدیث شریف نبوی تمسک جسته است که فرمودند: «اعْقِلْهَا وَ تَوَكَّلْ». مولوی معتقد است توکل که با همه‌ی اعتبارش از بنده سلب مسئولیت نمی‌کند و عامل جذب عنایت الهی است. توکل که نفی رؤیت اسباب و تسلیم پیش خواست و تقدیر الهی است، باید در معاملات قلبی سالک از ظاهرِ قال به درجه‌ی حال رسیده باشد. وازه‌های کلیدی: توکل، مثنوی معنوی، مولانا، جهد و تلاش.

*استادیار دانشگاه آزاد اسلامی آستارا

acharvadeh@gmail.com

۱- مقدمه

«توکل مقام ششم از مقامات و درجات دین است، که سالک الی الله در سفر معنوی خود باید آن را کسب کند. توکل در لغت به معنای اظهار عجز در کاری و اعتماد کردن به دیگری است و در اصطلاح و اختصاصاً وقتیدگیری خدا باشد، اطمینان به خدا و یأس از مردم و تسلیم خدا بودن و تنها به او اعتماد کردن است» (نراقی، ۱۳۹۰: ۶۶۷). «در اصطلاح نیز توکل، تفویض امور به کسی است که مورد اعتماد کامل است همراه با اقرار به مالکیت و وکالت او. به گفته یصاحب جامع العلوم، توکل در اصطلاح انحصار بدن در بندگی است و سپردن قلب به پروردگار» (خرم‌شاهی، ۱۳۷۷: ۸۱۷).

«از دیدگاه صوفیان و عرفا درباره‌ی توکل چنان با اهمیت است که ارزش آن در سیر و سلوک عرفانی قابل توجه شده است. آن‌ها اعتقاد دارند که توکل به عنوان صفتی ضروری برای اهل سلوک است که در درون روح و روان سالک پدید آمده و در رفتار و زندگی او تجلی می‌یابد» (رجایی بخارایی، ۱۳۷۰: ۱۳۷).

۲- مبانی نظری

۱-۲- مفهوم توکل

«توکل در لغت به معنای اظهار عجز در کاری و اعتماد کردن به دیگری است و در اصطلاح اختصاصاً وقتی دیگری خدا باشد اطمینان به خدا و یأس از مردم و تسلیم خدا بودن و تنها به او اعتماد کردن است. توکل در لغت از ریشه‌ی «وکل» و در اصل از ماده‌ی «وکالت» به معنای انتخاب وکیل است و عبارت است از اعتماد و اطمینان قلبی بنده در همه‌ی کارهای خود به خدا و حواله کردن همه‌ی کارهای خود به او و تکیه بر حول و قوه‌ی الهی نمودن» (نراقی، ۱۳۹۰: ۶۶۷).

۲-۲- جایگاه توکل از منظر آیات قرآن کریم